

УДК 342.732(497.1)“1921”

CERIF: H 300, S 100

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_21202A

Др Марко ПАВЛОВИЋ*

УСТАВОТВОРСТВО ПРЕ 100 ГОДИНА: ШТАМПА ПРЕМА ВИДОВДАНСКОМ УСТАВУ

У чланку који се објављује поводом 100 година од доношења Видовданског устава, аутор се бави једним од кључних института овог документа – слободом штампе. На основу дискусија у Уставном одбору и пленуму Уставотворне скупштине, аутор закључује да су одредбе Видовданског устава о штампи, настале аутократизацијом одређених одредби Устава Србије од 1903. У чланку се нарочито анализирају ограничења штампе уведена „прелазним наређењима“ Видовданског устава, путем заобилазне цензуре и инкриминације „верског или племенског раздора или мржње против државе“.

Кључне речи: *Видовдански устав. – Устав Србије од 1903. – Слобода штампе. – Цензура. – Аутократизација.*

1. ВЛАДИН НАЦРТ УСТАВА

Приликом договора око Прводецембарског акта, којим је 1918. проглашено државно уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, неки чланови делегације Народног већа из Загреба тражили су да се одмах на целу територију новопроглашене државе прошире лична права и поли-

* Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Србија, mpavlovic@jura.kg.ac.rs.

тичке слободе из Устава Србије од 1903 (Gligorijević 1966, 108, 109). У складу са овим, прва југословенска Влада, образована под председништвом Стојана Протића, на својој првој седници 22. децембра 1918, донела је закључак „да се грађанска и уставна права Краљевине Србије протегну на читав државни териториј“ (Šišić 1920, 292). Овај Владин закључак, као своју идеју, унео је регент Александар у Проглас од 24. децембра 1918: „Моја ће влада имати дужност да одмах примени на цело Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, сва права и слободе које до сада, по Уставу Краљевине Србије, уживају грађани Србије...“¹

Када се 1920. ушло у уставотворни процес, стварањем више уставних нацрта, Србијин Устав од 1903, нарочито у погледу слободе штампе и других политичких слобода, био је незаобилазан узор. У том смислу, први југословенски уставописац Јосип Смодлака забележио је: „За општу подлогу моме нацрту узео сам Српски Устав од године 1903, сматрајући за потребно и корисно да се наше ново државно уређење ослони на демократске традиције Србије која је до уједињења, од свих наших области једина, живела слободним народним и пуним државним животом“ (Смодлака 1920, 4).

Нацрт устава Владе Николе Пашића, који ће послужити као основа за израду Видовданског устава,² прочитан у пленуму Уставотворне скупштине 25. јануара 1921, а потом послат Уставном одбору, знатно је одступао од србијанског узора. У Владином нацрту устава, питању штампе је био посвећен један члан (14) који је гласио: „Штампа је слободна у границама закона. Не може се установити цензура сем за време рата и мобилизације, нити каква друга превентивна мера, која спречава излажење, продају и растурање списа и новина. Новинама и другим штампаним стварима може се забранити растурање и продавање, ако садрже увреду Владаоца или чланова Краљевског Дома, или увреду страних државних поглавара, или непосредно или посредно позивање грађана да силом мењају Устав или земаљске законе, или ако изазивају верски или племенски раздор и мржњу против државе. За клевете и увреде учињене штампом приватним лицима одговарају: писац, издавач и штампар.“ Пашићев уставописац се делимично угледао на Устав Србије од 1903, а делимично на Нацрт устава Стојана Протића, бившег министра за Конституанту.

¹ Моме народу Србима, Хрватима и Словенцима, *Службене новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца*, 28. јануар 1919.

² Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921, одмах по његовом изгласавању, назвао је Видовданским уставом председник Уставотворне скупштине др Иван Рибар (*Стенографске белешке LXII редовни састанак* – 28. јун 1921. године, 5).

Прву критику одредби о штампи из Владиног нацрта устава, дао је баш Стојан Протић, налазећи да му је Пашићев уставописац „покварио“ Нацрт: „Владин предлог има свега један члан о штампи и у њему има ово: 1, он оставља забрану полицијску као и наш Устав од 1888. године; 2, он додаје још два случаја у којима се новине могу забранити“ – случајеви изазивања верског или племенског раздора и мржња против државе. Владиним нацртом, такође, предвиђало се да се „и цензура може установити за време рата, али не казујући ближе ко то може учинити: законодавац или извршна власт“.³ С. Протић је, између осталог, напомињао да „већ одавно у парламентарним и демократским земљама полицијских, претходних забрана нема“. Затим, подсећао је да је приликом доношења Устава од 1888, који је са незнатним изменама постао Устав од 1903, Народна радикална странка била принуђена да пристане на изузетак у погледу слободног растурања и продавања новина, „поглавито из разлога спољне политике, кад нам је над главом стајала Аустрија, и због ондашњег владоаца“. За одредбе Владиног нацрта, које су значиле погоршање положаја штампе, Протић је, остајући стари радикал, кривио Демократску странку: „И овде смо, дакле, код штампе отишли у назад уместо напред. Види се да је дружба с овом нашим тобожњом демократијом врло несрећна: она води право и систематски у реакцију“ (Протић 1921, 21–24).

Одредбе Владиног нацрта о „слободи штампе“ за опозицију у Уставном одбору представљале су негацију слободе штампе. Републиканац Јован Ђоновић је изјавио да „ако би остало по пројекту Устава владе г. Пашића и ако би законодавац продужио да ради по овако конзервативним индикацијама“, штампа би била „сведена на ниво обичне политичке слушкиње режима и новца“. Према мишљењу комунистичког посланика Животе Милојковића, „реакционарство владиног уставног пројекта достиже своју кулминациону тачку у члану 14, који треба да прецизира принципе слободне штампе“. Поводом прве одредбе члана о штампи, Милојковић је цитирао радикала Настаса Петровића по коме је израз „штампа је слободна у границама закона“ раван изразу „човек је слободан у оковима“. Др Анте Дулибић, шибенски адвокат, члан Југословенског клуба, рекао је да ова одредба значи „исто колико

³ Стојан Протић је још ставио примедбу да Владин нацрт „одређује, у другом ставу свом, да за клевете и увреде штампом учињене *приватним лицима* одговарају писац, издавач и штампар!“ (Протић 1921, 21, 22). Као разлог за забрану (узапћење) новина, по уставима од 1888. и 1903. био је „позив грађана да устају на оружје“. У Протићевом Нацрту, који је преузео Пашићев уставописац, стајала је ова формулација: „Непосредно или посредно позивање грађана да силом мењају устав или земаљске законе“ (Протић 1920, 8).

рећи штампа је слободна и штампа није слободна“. Наиме, ако се „може једним законом дирати у слободу штампе онда треба установити начело, принцип којим ћемо се водити при доношењу закона о ограничењу штампе“. Милојковић је закључивао да према Владином нацрту „у нашој земљи неће више постојати слобода штампе“. То је произлазило не само из прве одредбе о штампи, него и из других одредби којима се изричу разна ограничења, од забране растурања и продаје новина ако садрже увреду владоца, до посредног позивања грађана да силом мењају устав. Под режимом за штампу из Владиног нацрта, „у нашој земљи не би више могао да излази ни један једини опозициони лист“.⁴

Против Владиних одредби о штампи опозиција је подигла праве мале трактате о значају који је штампа имала за људско друштво уопште, и за државу Србију. Ђоновић је износио да „политичких и грађанских слобода нема тамо где нема слободне штампе“. Тамо где нема слободне штампе, нема ни „културног напретка народног“. Јер, штампа је поред школе „била један од најмоћнијих фактора“ друштвеног напретка. Она је „популаризовала науку“, она је „социјализовала знање, да је из људског друштва протерала масу заблуда и невоља, да је разголити-ла читаве војске деликвената...“. Штампа је „једина школа коју перманентно учи највећи део широких маса једног цивилизованог друштва“. Штампа може „изузетно учинити штете, било појединцима било друштву у опште“, ипак због тога „јој не морамо метнути омчу на врат. Пут за лечење штампе није задављивање. Нека би она понекад и учинила штету, зато што по правилу доноси користи, треба јој оставити што већу слободу. Јер, само у слободи развија се и штампа, као и личност“. Милојковић је напомињао „да је принцип слободне штампе један од најважнијих принципа демократије. Тај принцип је истакнут још у XVII веку и то од стране највећих и најславнијих духова земаљских“. Од тих „духова земаљских“ поменути су Спиноза, Милтон и Робеспјер са изреком да „слобода штампе мора бити безусловна и безгранична, или иначе не постоји“.

Било је посланика који су велики значај штампе изводили из искуства Краљевине Србије. Социјалдемократа Недељко Дивац је тврдио да „ако ико има искуства у томе шта значи слобода исказивања мисли усмено и писмено, то имамо ми, који смо се родили и одрасли у Србији“.

⁴ Милојковић је тврдио да се рестриктивном одредбом о штампи из Владиног нацрта „у првом реду, иде за тим да се угуши комунистичка штампа. Једновремено с том тежњом иде се с тим да се угуше све друге штампе“ (*Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 61). Кратак и врло сажет извештај о дискусијама о штампи у Уставном одбору донела је *Политика* 24. фебруара 1921. године, у тексту под називом „За слободу штампе“.

По Дивцу, Србијанци су у погледу штампе у својој новијој историји имали два периода: период владавине краљева Милана и Александра до 1903, и период владавине краља Петра. За време владавине Милана и Александра „код нас су све врсте политичких слобода биле сужене и биле су забрањиване. И ми смо ушли у један период тзв. широких политичких слобода и грађанских права тек од преврата који се десио 1903. године“. У првом периоду се „стајало на гледишту да слободну мисао треба држати у ковчегу“. У другом периоду је „изражавању мисли усмено и писмено дата потпуна слобода“. Народу је тада „остављено да слободно дише и да пусти својим осећањима на вољу, да слободно испарава и респирира“.⁵ Земљораднички првак Михаило Аврамовић сматрао је „да нема земље која је у другој половини 19. века и од почетка 20. века више дискутовала у своме парламенту о штампи него што је то наша земља била, него што је била Краљевина Србија“. Једно време у Србији су „први истакнути политички људи излазили са паролем: ‘мој би идеал био кад у уставу не би било више речи од три речи: штампа је у Србији слободна’“.⁶

2. ЧЛАН 13 И ПРЕЛАЗНА НАРЕЂЕЊА ЧЛАНА 138

Већ после три опозициона говора у Уставном одбору, повучен је члан о штампи из Владиног нацрта. Демократа др Томислав Томљеновић „у име демократске и у име радикалске групе“ поднео је предлог два нова члана о штампи који представљају одраз посебних прилика, односно опасности у којима се налази држава у стварању. Као пример за углед узети су прописи о штампи држава у стварању на тлу централне Евро-

⁵ „Не заборавите – говорио је још Дивац – „ту фазу одсуства слобода и немања слобода ... и ону фазу која је дала толико полета и нашем националном и нашем државном животу, а то је фаза грађанских права од 1903. год. Једна нам је дала Сливницу, а друга нам је донела готово потпуно национално уједињење и ослобођење. Допустите, господо, народу да може да дише: дајте могућности осећањима народним увек да изађу у јавност да се она не би пригушивала, јер народ или ће слободно дисати или ће се угушити ...“ (*Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 70).

⁶ Аврамовић је још наводио да је штампа у Краљевини Србији „била дигнута на један висок ниво. На штампи су почели да раде интелегентнији људи на место оних недоучених или полу-учених људи. Они недужи, који су се некада у нашој штампи показивали, они су под знацима слободе и под гаранцијама слободе ишчезли. А што су пак ишчезли, по моме уверењу има да се благодари једино том факту што је штампа била слободна“ (*Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 69–71).

пе: „И Устав чешки, и Устав пољски, и Устав немачки гарантују слободу својим држављанима дотле, докле виде, да им неће бити битни државни интереси угрожени. Оцењујући прилике, које су око и у тим државама које се данас стварају, оне сужују права и слободе утолико, да се то, што би иначе у Уставу било гарантовано, препуштају редовном законодавству да се модерније, да се слободније, да се напредније донесе, кад престану те погубељи, које су у држави и око државе.“

Нови предлог демократско-радикалске уставотворне коалиције разликовао се „од предложеног по владином нацрту члана 14“ – будућег чл. 13 Устава, у два правца. На почетку члана испуштена је клаузула „у границама закона“ којом би се „слобода штампе ограничавала“. Затим, нека ограничења слободе штампе пренета су у прелазна наређења, с тим да трају онолико колико буду трајале посебне прилике у којима се држава у стварању налази и да се могу укинути законом „чим би прилике допустиле“. Брисање одреднице „у границама закона“ тешко је пало министру правде Марку Ђуричићу. Он је примећивао да „кад једна Немачка социјалистичка држава може да каже у Уставу о штампи, да је штампа слободна у границама закона, и то тамо се сматра да је добро, овде код нас, ... тражи се да у Устав уђу најситнији и најмањи детаљи, и да тако потпуно обезбеде штампу како они мисле...“

Нови демократско-радикалски предлог чланова о штампи гласио је: „Штампа је слободна. Не може се установити никаква превентивна мера која спречава излагање, продају и растурање списа и новина. Цензура се може установити само за време рата или мобилизације и то за ствари законом унапред предвиђене. Забрањује се растурање и продавање новина или штампаних списа, који садрже: увреду Владаоца или чланова Краљевског Дома, страних државних поглавара, Народне Скупштине, непосредно позивање грађана да силом мењају Устав или земаљске законе, или садрже тешку повреду јавног морала. ... Све кривице штампом учињене судиће редовни суд.“

Према Томљеновићевом објашњењу, ограничења према новој редакцији члана о штампи била су минимална: „Све ове тачке биле су и раније у Уставу, нарочито увреда величанства, односно чланова краљевског дома.“ Одредба о уставној инкриминацији увреде страних државних поглавара задржана је с обзиром на историјске поуке из Србије о томе да су „увреде чланова страних владалачких кућа доводиле до немилых међународних сукоба“. Новина „Томљеновићеве“ редакције било је и то „да се попут владаоца, односно страних државних поглавара, заштити и Народно Представништво, а имаде надаље и ту новоту: да се истим начином сузбију списи, који садрже тешку повреду јавног морала“ .

Насупрот поротног суђења за штампарске кривице,⁷ Томљеновић је указао на исправност одредбе о професионалним судијама: „Све кривице што су штампом учињене тако су истанчане нарави, да се до правде до пуне правде може да дође једино онда, ако те кривице просуђују и расуђују суци, који су образовани и који су дорасли расуђивању таквих заплетених случајева.“⁸

У члану 138 прелазних наређења, у који су пренети неки елементи из Владиног нацрта о штампи, стајало је: „Може се забранити излажење, односно растурање новина и штампаних списа, који изазивају: мржњу противу државе као целине, верски или племенски раздор, а тако исто и кад посредно позивају грађане да силом мењају Устав или земаљске законе, само ако се из написа очевидно види, да се њиме иде на тако позивање грађана. ... Када престане нарочита потреба ови се прописи могу укинути законом.“

За разлику од минималних ограничења у члану 13, у прелазним наређењима наша су се ограничења која су наводно била нужна због „еминентне погибели“ која прети свакој новој држави, односно држави у стварању. Предложеним прелазним наређењима у члану 138 могло се приговорити да она „теже скучавају слободу штампе“. Томљеновић их је, пак, оправдавао тиме да су донета с намером да престану „чим престану оне погибели, које још данас не даду да се наша држава потпуно среди. Ми смо имали један анормалан случај у повести, где је близу 70% државне територије и пучанства присаједињено старој слободној држави, а ви сви добро знате да су прилике како су се развијале задњих година овде, донеле толико погибели за нашу државу да ми још данас нисмо свесни, хоће ли те прилике ускоро да се калмирају, а камоли да престану; и сем тога ми смо сви свесни да наша држава од давних давнина није могла да уопште настане у овом пространству, зато што смо били на путу небројеним нашим душманима. А кад овај светски догађај, који је омогућио да настане наша Краљевина на целом том пространству, није могао да избрише оне душмане који су столећима спречавали настанак те државе, јер се њихови интереси у том пространству битно косе са интересима нашим, и докле год смо свесни, да готово сви наши сусједи са очитим непријатељством раде против

⁷ У Протићевом нацрту стајало је: „Кривице штампом учињене суди поротни суд, састављен од грађана и једнога државног судије“ (*Нацрт Устава*, 8). За поротно суђење залагао се и Народни клуб: „Кривице, штампом учињене, суди поротни суд, састављен од грађана и једног судије“ (чл. 33 Нацрта Устава Народног клуба); *Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 75.

⁸ *Ibid.*, 63.

наше државе не само из вана него настоје и изнутра да донесу нереда и немира“, постојаће и потреба „да држава има једно средство, којим ће сузбијати те инвективе против сређивања прилика у нашој држави“.⁹

Насупрот тези о неопходности ограничења штампе због „душмана“, Недељко Дивац је изнео тезу, поткрепљену примером Краљевине Србије, да је слободна штампа најбоље средство борбе против душмана. Према Дивцу, Србија „није имала ни једне године а да није била у тим ненормалним околностима, и она је баш била онда најјача и најсигурнија кад се сматрало да је сва унутра разривена и да нема никакве способности. То је било време од 1903. године па на овамо, кад је народу остављена пуна слобода“. Временом се увидело да „та слободна штампа и та политичка права, која су уживали грађани Србије не само да нису ослабила нашу животну снагу, него су је баш појачала“.¹⁰

Комунистички посланик др Живко Јовановић, поводом новог демократско-радикалског предлога о штампи, примећивао је да постоји једна законитост код позивања на стране узор. Када је владајућим партијама потребно да бране неку реакционарну меру, оне се позивају на примере културнијих и напреднијих земаља у Европи. Кад год се опозиција позове на то „да у осталим земљама постоји нешто напредније“, њој се из владајућих кругова одговара „ми смо мали, ми не можемо да идемо тако хитајући за осталим земљама које су на већем степену културе и развијености“. Следствено, Јовановић је владајућој већини поручио: „Господо, у колико се нећемо угледати на напредније ствари, нећемо се угледати ни на реакционарне, или кад се већ угледамо на реакционарне угледајмо се и на напредније...“¹¹

Др Сима Марковић, председник Комунистичког клуба, иначе доктор математике и један од најбољих говорника, у новој демократско-радикалској редакцији одредби о штампи видео је само један „политички трик“. Наиме, други став члана 14 Владиног нацрта устава изостављен је и пренет у прелазна наређења. Тиме се „у суштини ништа није изменило“. Поводом овог маневра са новом редакцијом чланова о штампи Марковић је дао специфичан предлог: „Да се унесе

⁹ *Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 64.

¹⁰ Сличну мисао касније ће изнети проф. Михаило Илић. Пошто је дао анализу шестојануарског Закона (од 1929), као закона за „угушивање мисли“, он је указао на то да је пред Први светски рат слободном штампом у Србији била уздигнута морална снага „која је омогућавала народу победу над спољним непријатељем“ (Павловић 2000, 266).

¹¹ *Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 65.

у Устав 'слободна штампа не постоји', – а да се у прелазном наређењу каже: 'штампа је слободна'. Ми бисмо пристали на то. Јер су прелазна наређења много важнија ..."¹²

3. ПИТАЊЕ ЦЕНЗУРЕ

Одредба о законом регулисаној цензури за време рата и мобилизације унета је према примедбама опозиције. Јован Ђонович је износио да у Уставу треба нагласити да ће се цензура за време рата и мобилизације „вршити по законима“. Он је подсећао да је цензура „злоупотребљавана за време рата, и то највише стога што није било ниједног закона који би регулисао начин на који се она изводи“. Сима Марковић је сматрао да је потребно „да се у Уставу нагласи да цензура ни у ком случају, ни за време рата, ни за време мобилизације не сме бити политичка“. Било је „донекле разумљиво да се не допушта да се пише о размештању војске, о кретању војске, али ни у ком случају не може се допустити да и за време рата и за време мобилизације народ нема никаква права да говори о политици владиној, у тим најсудбоноснијим моментима који се тичу живота самога народа“. Марковић је указивао на то да су Србијанци имали „једно страшно искуство са том војном цензуром не само у току рата него и после рата. У току 1919. г. била је завладала једна тако дивља и варварска цензура која је непозната у историји света“. Марковић је наводио пример „радничких новина“ којима је цензура забрањивала употребу епитета црвени, али и помињање имена министра Прибићевића: „За време министровања господина Прибићевића ишло се толико далеко, да је г. Прибићевић прогласио себе за неприкосновеног, јер се о њему није могло у Радничким Новинама ништа да пише. Ми смо у Радничким Новинама често закачивали чак и Двор и Регента, али г. Прибићевића нисмо могли. Он је директно издао налог цензору да брише сваки напад против њега.“ Марковић је закључивао да ако се „извршној власти да право, да одређује обим цензуре“, онда ће се дешавати „да се уопште не може говорити о политици владе нити се могу нападати поједина конкретна акта каквога министра“.

Више посланика је тражило да се дефинише појам мобилизације. Ђонович је наводио да „треба правити разлику у појму мобилизације. Има мобилизација које не воде рату и које нису скопчане са ратом, а има их за којима иде рат. Зато је потребно тачно и јасно нагласити на

¹² *Ibid.*, 67.

коју се врсту мобилизација мисли. Јер, ако је намерно употребљена реч мобилизација и ако се за њом не крије ратно стање, онда значи да је законодавац хтео да остави влади или једном режиму одрешене руке, да у једном моменту, кад му штампа постане опасна, да може метнути руке на њу“. Следствено, штампу „треба заштитити од политичких мобилизација. Потребно је, у овом случају, јасно означити да се мисли на општу мобилизацију, која је везана са ратом“.

Др Анте Дулибић је наводио могућност да се мобилизација нареди само у једном крају државе, па да се због делимичне мобилизације влади да „овлашћење да установи цензуру у целој држави. И онда би се могло догодити да би цензура остала као вечна државна институција, или би цензура увек претила као дамоклов мач над главом слободне штампе“.¹³ Уставотворна већина није послушала опозицију да се у Устав унесе израз „општа мобилизација“, него је задржана реч мобилизација без ближег одређења.

Са питањем цензуре било је повезано питање типа одговорности за штампарске кривице. Србијански уставотворац је, поучен искуством колективне одговорности под Уставом од 1869,¹⁴ Уставом од 1888, односно 1903. увео белгијски систем „каскадне и искључне“ одговорности: прво је одговарао писац, а ако он не би био познат, одговарао је уредник, па штампар, а ако ни овај не би био познат, одговарао је растурач. Видовдански уставотворац је одступио од свог србијанског узора. Видовданским уставом прописано је следеће: „За кривице штампом учињене одговарају: писац, уредник, штампар, издавач и растурач.“¹⁵ Нарочитим законом о штампани одредиће се, кад ће и у којим

¹³ Др Сима Марковић је такође напомињао да се „могу и парцијалне мобилизације врло често изводити па да се на рачун њих и поводом њих одмах и цензура изводи“ (*Пад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 59, 60, 62, 66).

¹⁴ Према Уставу из 1869, писац, уредник, издавач и штампар одговарали су „по општим прописима казног законика“ о саучесништву. Уз то, „у пракси се узимало да је штампар више или мање увек саучесник, и то је донело собом цензуру штампара, која је била још тежа него цензура полиције. Необразован и преплашен, штампар је брисао и оне ствари које полиција не би избрисала“ (Јовановић 1990, 79, 80).

¹⁵ Одредба о штампани Видовданског устава, којом се остављала могућност законског увођења колективне одговорности, изгледа да је настала угледањем на уставни Нацрт Стојана Протића, који је изричито предвидео колективну одговорност: „За написе у листу одговара писац или издавач, односно уредник, штампар или растуривач. На кривице штампом учињене примењују се прописи казног законика о саучешћу“ (Протић 1920, 8). Остављајући по страни Протићеву грешку у употреби везника *или*, уместо *и*, Протићево

случајевима које од напред побројаних лица и на који начин одговарати за кривице штампом учињене. Све кривице штампом учињене судиће редовни судови“ (чл. 13 ст. 3). Опозиција у Уставотворној скупштини „јачко је критиковала ову одредбу. Она је тврдила да се њоме заводи колективна одговорност за кривице учињене путем штампе, тако да за сваку кривицу одговарају заједно и писац и уредник и штампар и издавач и растурач“.

Јован Ђонових је тврдио да увођењем колективне одговорности Влада „уништила је одредбу да новине и штампане ствари не подлежу превентивној цензури. Она је са колективном одговорношћу неминовно увела једну врсту цензуре. Држава је и до сада преко својих органа, забранама и судовима, посредно, вршила извесну цензуру штампе, а сада уместо те бирократске и посредне, уводи се нова, а то директна: цензура новца – капитала. Издавач ће контролисати писца, а штампар обојицу, пошто и он одговара за све врсте штампарских кривица. Тим начином добили смо двогубу и одвратну врсту цензуре“.¹⁶

Од примедби опозиције, Влада се бранила износећи да није мислила на установљење колективне одговорности и „да је законодавцу оставила да он реши да ли ће задржати белгијски систем или ће место њега завести одговорност по општим прописима казног законика“. Влада је у белгијском систему налазила ту ману што се одговорност усредсређује на једно лице, док се ослобађају други који би учествовали у штампарском кривичном делу. То је сматрала противним општим прописима казног законика (Јованових 1924, 446). Ипак, отпор опозиције приликом доношења уставне одредбе о одговорности за штампарске кривице накнадно је уродио плодом. Законом о штампи од 1925, задржан је белгијски систем одговорности, али је постојала могућност да „услед непосредног постицања“ писца, уредник, издавач, штампар и растурач одговарају као саучесници (Павловић 2005, 716; Тановић 1927, 20; Алимпић 1927, 619).

опредељење за колективну одговорност писца, издавача, уредника, штампара и растурача, било је несумњиво. Сам Протић је навео да по његовом Нацрту „за кривице штампом учињене вреде прописи казног закона о саучешћу као и у енглеском праву“ (Протић 1921, 23).

¹⁶ *Рад Уставног одбора, XVII седница – 23. фебруар 1921, 60.*

4. УВРЕДА НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ И ВЕРЕ

Против уставне „инкриминације“ увреде Народне скупштине изјаснио се др Иван Павичић, посланик Народног клуба (Хрватске заједнице). Он је пошао од тога да народно представништво није увек „прави израз народне воље“, па би се могло догодити да једна нелегитимна скупштина објави рат, а да је штампа због тога не сме критиковати: „Али ми знамо то, и не смемо се тим заваравати да Народно Представништво није било увек прави израз народне воље. Према томе, може се догодити, да Народно Представништво објави један рат, који не одговара правој жељи народној, а међутим да се забрани да народ не сме о томе писати и да не сме то критиковати.“

Сакиб Коркут, посланик Југословенске муслиманске организације, није доводио у питање посебну заштиту народног представништва од „увреда штампе“ него је искористио ту заштиту да затражи и посебну уставну заштиту вере: „... кад се тражи заштита страних владара и Народног Представништва, да се у исто време може истаћи ту и заштита вере у томе правцу, да се она не може вређати“. Он је напоменуо да не тражи „да се не може повољно или неповољно писати о једној вери, него да се она не може вређати, да се такво вређање има забранити. На-лазим – говорио је Коркут – да код нас бар у Босни, где имамо три вере, да је бар за нас апсолутно потребна једна таква одредба“. На ову Коркутову примедбу одговорио је министар правде Марко Ђуричић: „Господа Муслимани изјавили су бојазан да се може у листовима уносити вређање вера, па су чак мислили да би требало за такав један деликт кад се појави у штампи, да се изврши заплена листа.“ Према министровом мишљењу, „то би далеко ишло да се због тога један лист запленеује. Вређање вера, нарочито признатих вера, где спада и муслиманска вера и по Закону Краљевине Србије вазда је било угрожено параграфом 207. кривичног закона по коме се вређање вера кажњавало законом до три месеца дана. Свакако да ће ова држава која сада има много држављана муслиманске вере обратити пажњу на религиозне мере и заштитити сваку веру од вређања“.¹⁷

¹⁷ Рад Уставног одбора, XVII седница – 23. фебруар 1921, 74, 77.

5. „ВЕРСКИ ИЛИ ПЛЕМЕНСКИ РАЗДОР И МРЖЊА ПРОТИВ ДРЖАВЕ“

Одредба о изазивању верског или племенског раздора и мржње против државе била је једна од најкарактеристичнијих одредби која је опомињала на то да Видовдански устав садржи елеменат који од њега прави ауторитарни документ државне стеге и неслободе. Јован Ђоновић је говорио: „Члан 13 Устава огарантовао је, бар у извесној мери слободу штампе; с чланом 138 прелазних наређења штампу је учинио неслободном, он је сасвим угушио. Штампане ствари, према члану 138 прелазних наређења, забрањују се: *ако изазивају мржњу против државе или ако изазивају раздор племенски или верски*. Госпо- до моја, поред једне овакве одредбе о штампи, мени се чини, да се у овој земљи тешко шта може писати! Ако би неко писао против овакве државне организације, онда би се врло лако могло наћи да то изазива мржњу против државе. Ако би се утврдила нека грешка једне конфесије или се она мало оштрије напала, у том случају наћи ће се, да се распирују верске мржње. Ако би се, опет, у једном листу, у једном ча- сопису, у једној социолошкој расправи, утврдило нешто што не конве- нира једном племену, могла би се у напису пронаћи тежња да се развија племенска мржња, и публикација може бити забрањена.“¹⁸

Ђоновић је још, иронично, казивао да под режимом члана 138 штам- па би могла „писати о пољопривреди, па и то врло обазриво. Јер ако би на пример, хвалила или препоручивала једну пасмину коња или стоке из једне покрајине, упоређујући је са пасмином друге покрајине, могло би се растумачити као да и то распирује племенску или покрајинску мржњу! Могло би се писати о астрономији, наравно врло обазриво, јер ако би се тврдили извесне истине, које су противречне са догамама које од многобројних вера у нашој држави, онда би се могло пронаћи да распирује верску мржњу! Могло би се сасвим опрезно писати о бе- лом свету, али што мање добро и што мање упоређујући са нашом земљом, да се не би схватило, да се тим намерно потпирује мржња или презирање према држави!“¹⁹

¹⁸ „... А ко све то оцењује? Оцењују политичке или, боље рећи, полицијске власти! Па да је и донета оваква одредба, али да је бар остављено суду да он оцењује, могло би се рећи да ће штампа ипак бити колико толико заштићена. Не! Она је остављена на милост полицијским властима“ (*Стенографске белешке*, LXI редовни састанак – 27. јун 1921, 18).

¹⁹ *Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 60.

За Михаила Аврамовића одредба о мржњи против државе била је неприхватљива са становишта односа радничке партије и капиталистичке државе. Његова Земљорадничка странка је, по природи ствари, била незадовољна капиталистичким режимом, па мора да га критикује и тражи „социјално и економски праведнији поредак“. Земљорадничка странка мора да критикује „државну управу која свесно подржава поредак у коме се капиталу признаје све а раду ништа или раду мрвице дају, а капиталу приписује се све“. Ако би критика државне управе једне капиталистичке државе била забрањена, „онда би штампа била доста и врло скучена и онда би сам тај поредак изгубио врло много, ако не би допустио да се о њему каже све оно што се о њему мисли, ако не би допустио један извесни вентил за сигурност своју сопствену“. Речју, без слободне штампе којом се омогућава критика постојећег режима, сам режим би се лишио сигурносног вентила и себе довео у опасност од експлозије. Све у свему, „штампи треба дати што је могуће веће слободе, али напореда с тим треба омеђити одговорност штампе и омеђити јасно и тачно, а да се опет оно прво, слобода не уништи“. И Дивац је говорио о могућности експлозије, односно прскања у народу коме се гуши слобода штампе: ако власт буде покушавала да народу удари „гвоздене кврге његово ће осећање бити далеко јаче“ него што је снага власти да га окује, и на крају крајева би дошло оно што власт „баш не треба да жели, а то је прскање. Дајте један канал, добар канал, којим ће се кретати живот; дајте један добар правац“.²⁰

6. СУДСКО РЕШЕЊЕ И НАКНАДА ШТЕТЕ

На тражење опозиције у Уставном одбору, у Устав је унета одредба о судском преиспитивању полицијске одлуке о забрани растурања новина, односно о узапћењу листа. Др Сима Марковић је ставио примедбу да се у Владином нацрту „ништа не говори о томе кад се забрани један спис, кад се забране новине шта треба после тога радити“. Решење за ту ситуацију налазило се у Уставу Србије од 1903, где је стајало „да је власт полицијска која забрањује новине дужна у року од 24 часа ту забрану спровести суду, који има да донесе дефинитивну извршну одлуку“. Марковић се питао „зашто је изостављена из овога Устава једна тако важна одредба која донекле гарантује слободу штампе. Ми у Србији, специјално у Београду имамо у томе погледу прилично утехе. Поред најреакционарних власти, ми имамо релативно врло добар суд. Ја

²⁰ *Ibid.*, 70, 72.

могу казати да од свих многобројних забрана које је полицијска власт по својој пакости, срдитој немоћи и из инстинкта класне мржње према нама вршила, градски суд није, ја могу то из искуства рећи, ни 5%, па и то је много тих полицијских забрана оснаживао. Дакле, ми у суду, нарочито у овом једном прилично либералном суду, имали смо одиста доста заштите против разбојничких напада београдске полиције“. Одмах после говора Симе Марковића, радикал Милорад Вујичић, са већ добијеном сагласношћу од министра за Конституанту, предложио је да се Томљеновићевој редакцији члана о штампи дода став из Устава од 1903. о томе шта се у случају полицијске забране ради: „Али и у тим случајевима, власт је дужна за 24 часа по извршењу забране спровести дело суду, а овај је дужан такође за 24 часа оснажити или поништити забрану.“²¹

Опозиција је још тражила да се за неосноване полицијске забране новина Уставом гарантује накнада штете. Сима Марковић је предложио да „сву материјалну штету има да поднесе полицијска власт која врши забране мимо закона и против закона“. Сакиб Коркут је наводио да писац нема ништа од тога што би добио „разрешницу, кад је он изгубио две хиљаде круна за то, што је штампао један број, а полиција га узапти, и он тај број не може да прода, но једино може с њиме сир да завија“. Кад полиција више пута забрани лист, „а суд га стално разрешава“, у таквим случајевима новинама треба „дати накнаду, јер се тиме од стране управне власти иде систематски на то да се руинира штампа“.²²

Накнадно, 18. маја, Уставни одбор је усвојио допуну одредбе о судском преиспитивању полицијске забране и о накнади штете. Ако суд у року од 24 сата не оснажи или не поништи забрану, „сматра се да је забрана дигнута. Редовни судови одлучују о накнади штете независно од судске одлуке о поништењу забране“.²³ И поред значајних измена и допуна одредби о штампи, које су по захтевима опозиције унете у Владин, односно Одборски нацрт, део опозиције је остао незадовољан. Тако, претпоследњег дана Уставотворне скупштине, Недељко Дивац је говорио: „Господо моја, на основу чл. 138 може се суспендовати цела штампа. (Гласови из центра: А судови?) Неко од госпoде из владине већине добацује ми: а судови? Оставимо то питање о томе колико они могу спасти штампу кад се полиција противу ње окоми. Ми сви знамо

²¹ *Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 67; *Политика*, 24. фебруар 1921.

²² *Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 67, 73.

²³ *Рад Уставног одбора*, L седница – 18. мај 1921, 63; Канцелпараграф и штампа, *Политика*, 19. мај 1921.

колико ће вредети једном листу, нарочито једном дневном листу, кад он буде читав низ пута забрањен од полиције, докле му стигне судско решење о поништају те забране. Тај треба да се материјално сахрани и упропасти па да сачека да се правда задовољи.“²⁴

7. СЛОБОДА УДРУЖИВАЊА, ЗБОРА И ДОГОВОРА

Уз питање слободе штампе ишло је и питање слободе удруживања и окупљања. У Владином нацрту Устава стајало је: „Грађани имају право удруживања, збора и договора у границама закона.“ У ових „неколико сувих речи“ опозиција је видела намеру уставотворца да материју удруживања и окупљања препусти законодавцу који би ова права сасвим сузио, скучио до укидања; док је штампа дефинисана као слободна, дотле се уз удруживање није помињао „ни придев ни именица ‘слободан и слобода‘“. Опозиција је тражила да се у нови Устав унесу одредбе Устава Србије од 1903, и да се уз то политичка права удруживања, збора и договора још и прошире. Као минимум гаранција за право удруживања, Сима Марковић је тражио да се у Устав унесе одредба о томе да „ово право не може се подчинити никаквој превентивној мери. То смо имали и у ранијем Уставу, и ако бисмо изоставили овај додаток, онда право удруживања у ствари неће ни постојати. Врло је важно и то што нам нарочито искуство не само код нас /у Србији/ него особито и у оним покрајинама које су раније припадале Аустро-Угарској Монархији изричито налаже да овај став треба неизоставно примити“. Уз ово, тражено је „да свако удруживање има карактер правне личности. Тај случај данас није, нарочито није у крајевима који су раније припадали Аустро-Угарској Монархији. Свако удруживање литерарно, уметничко па и политичко треба да има карактер правне личности: да може стицати своје имање, да може имати свој посед и имати право на заштиту својине“.

У погледу права збора и договора, Сима Марковић се питао „зашто је изостављен онај минимум гаранције“ који је давао Устав од 1903, у члану 24. У нови устав требало је да се из Устава Србије пренесе одредба „да грађани имају право окупљати се мирно и без оружја у зборове управљајући се при томе по закону. Ја не знам – говорио је Сима Марковић – шта је господу могло побудити да мењају овај члан и ову

²⁴ Извештај Уставног одбора Уставотворне скупштине о Нацрту устава и текст Устава, како је примљен у Уставном одбору, бр. 144, 5. април 1921, 23; *Стенографске белешке*, LXI редовни састанак – 27. јун 1921, 13, 14.

редакцију која је била врло добра у нашем ранијем Уставу. Исто тако неопходно је потребно – као што је у нашем ранијем Уставу – да се и у овоме Уставу нарочито нагласи да за држање збора у затвореном простору није потребна никаква пријава властима.“ Марковић је у име опозиције инсистирао на томе да у нови Устав уђе и то „да за зборове под ведрим небом треба учинити претходну пријаву на 24 сата. То је у духу законодавства и праксе, која је владала раније код нас“.

Одредба о пријави збора 24 часа пре одржавања налазила се у „Привременом уставу“ и Нацрту устава Земљорадничког клуба.²⁵ Уз одредбу о пријави 24 сата раније, опозиција је тражила да се предизборни зборови „које држе народни посланици ослободе свакога ограничења. То је демократска мера коју треба свакако усвојити“. Сима Марковић је наводио једну наредбу министра полиције Драшковића којом је комунистичким народним посланицима забрањено да држе било какве зборове, чиме су они били „лишени једне дужности, а не права, да својим бирачима, којима смо одговорни подносимо извештај о своме раду“. Због тога је требало да у устав уђу гаранције које би „онемогућиле и спречиле“ злоупотребе министра полиције.²⁶

Посланици Владине већине усвојили су две Марковићеве примедбе, а две одбацили. У коначној редакцији, члан 14 о удруживању и окупљању гласио је: „Грађани имају право удруживања, збора и договора. Ближе одредбе о томе донеће закон. На зборове се не може долазити под оружјем. Зборови под ведрим небом морају се пријавити надлежној власти најмање 24 часа раније. Грађани имају право удруживати се у циљевима који нису по закону кажњиви.“ У Видовдански устав нису унете одредбе Устава од 1903. да „за држање збора у затвореном простору није потребна пријава власти“ и да право удруживања „не може се потчинити никаквој превентивној мери“.

²⁵ *Obzor*, 13. вељаје 1919; *Предлог устава Земљорадничке странке*, чл. 14.

²⁶ *Рад Уставног одбора*, XVIII седница – 24. фебруар 1921, 79, 80. – Дивац је одао признање Народној радикалној странци захваљујући чијој борби су остварене политичке слободе: „Код нас ти поборници за удруживање и састајање, за слободу збора и договора били су радикали којима може то служити на част, али они прошли радикали, које је дао, створио Светозар Марковић.“ На упадицу Љубе Јовановића да су радикали борци за политичке слободе „и сада“, одговорио је упадицом Сима Марковић: „Сад сте се претворили у антиподе.“ (*Рад Уставног одбора*, XVIII седница – 24. фебруар 1921, 81).

8. ЗАКЉУЧАК: АУТОКРАТИЗАЦИЈА СРБИЈАНСКИХ ТЕКОВИНА

Више посланика указивало је на то да су у Краљевини Србији остварени високи стандарди политичких слобода и да те стандарде никако не треба напуштати, него их треба унети у Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Недељко Дивац је говорио: „Наш је народ србијански, мислим само на србијански део нашега народа – он је васпитан у слободи и у правима, и једним великим делом може се објаснити то, што је он показао оволику способност и оволику отпорност у овом великом светском рату, тиме, што је преживео ако не велики, а оно бар скроман период под тим политичким слободама. Па зашто бисмо ми данас имали разлога, да се у том погледу враћамо натраг, кад смо ми већ имали једно добро искуство, да те слободе не само не штете него и користе народу.“²⁷

Слично Дивцу, и Милосав Раичевић, бивши црногорски министар и радикал, тражио је да се уставотворци држе оствареног нивоа политичких слобода у Краљевини Србији. Скрећући пажњу на то да су се у Уставном одбору окупили „људи са разним менталитетима и са разним погледима“, Раичевић је износио: „Кад говори један посланик из Хрватске, он износи тешкоће, које су се њему десиле у томе крају. Кад бих ја говорио о приликама, ја бих онда износио оно, што се дешавало у Црној Гори. Али свакако приликом решавања ових питања ми морамо поћи са гледишта свести, до које је дошао народ у Србији. Ми не можемо сад уносити у Устав оне ствари, које су може бити биле тешкоћа у Србији пре 50 година или које су биле тешкоћа у другим покрајинама.“²⁸

Неколико одредби о штампи из Устава Србије од 1903. није пренето у Видовдански устав. Биле су то ове одредбе: „Сваки Србин има право да у границама закона искаже своју мисао: говором, писмено, штам-

²⁷ Дивац је прекоревало Народну радикалну странку: „Радикали може бити неће имати толико потребе и немају потребе данас, не само да се боре за проширење политичких слобода, него вероватно чак имају разлога, да те политичке слободе сузе. То је сасвим и логично: радикална странка, некада еминентно сељачка, данас се претворила у једну капиталистичку странку, претежно капиталистичку, претежно буржоаску странку са свима њеним интересима, и зато она сада не жели да се овде политичке слободе проширују. Она, ако не може да их сузи данас, она сасвим природно тежи томе да их задржи у овим границама у којима су оне до сада постојале.“ Социјалистичка странка, односно раднички покрет пак траже шире политичке слободе (*Рад Уставног одбора*, XVIII седница – 24. фебруар 1921, 81).

²⁸ *Ibid.*, 87.

пом или у сликама.²⁹ ... За издавање новина није потребно претходно одобрење власти. Од писца, уредника, издаваоца или штампара неће се тражити никакво јемство (кауција). ... Штампа не може никад бити подвргнута административним опоменама.“ Скрећући пажњу да те одредбе недостају, Сима Марковић је нагласио да су оне постојале „у нашем Уставу“ и да га „чуди“ што није унета одредба о томе да за издавање новина није потребно претходно одобрење власти. „Тако исто – говорио је Марковић – треба нагласити да се од уредника, писца, издавача или штампара не може тражити јемство или кауција. Неким уставним одредбама треба ограничити законодавца“, да законодавац не би ограничавао слободу штампе.³⁰

Слично Марковићу, Јован Ђоновић и његов „пријатељ г. Дивац“ су предложили „другу редакцију“ члана о штампи, „која ће много више одговарати потребама и народа и државе а тако исто много ће боље одговарати и овом новом демократском добу“. У Ђоновић-Дивчевом члану о штампи налазиле су се све одредбе о штампи из Устава Србије од 1903: „Сваки грађанин има право да у границама закона искаже своју мисао ...“

Институт слободе штампе, као и институти слободе удруживања и окупљања, у Видовданском уставу су израђени преузимањем одговарајућих одредби из Устава Краљевине Србије од 1903. У Владином уставном нацрту, као уставотворној основи, одредбе из Устава Србије од 1903. скраћиване су и допуњаване са циљем да се сузе политичке слободе, и то наводно у вишем државном интересу. Против оваквог метода израде одредби Видовданског устава – метода аутократизације – устали су представници готово свих опозиционих политичких група у Уставном одбору: комунисти, социјалисти, земљорадници, републиканци и представник Југословенског клуба. Они су хтели да буду брана аутократизацији, али у томе су имали само делимичног успеха. Одредбе Видовданског устава о штампи и другим политичким слободама представљале су углавном аутократизоване одредбе Устава Србије од 1903.

²⁹ Изгледа да је Владин уставописац имао у виду да је и карикатура слика, па се изостављањем начелне одредбе о слободи изражавања ослободио потребе да прави изузетак у погледу карикатуре. Јер, „објављивање карикатура Краља и чланова Његовог Дома сматра се као увреда“ (Алипић 1927, 620).

³⁰ *Рад Уставног одбора*, XVII седница – 23. фебруар 1921, 66.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- [1] Алимпић, Душан. 1927. *Полицијски речник*, књига трећа. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- [2] Gligoriјевић, Branislav. 3–4/1966. O pokušaju da se oktroiše tzv. Privremeni ustav Kraljevine SHS 1919. *Jugoslovenski istorijski časopis*: 105–118.
- [3] Јовановић, Слободан. 1924. *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- [4] Јовановић, Слободан. 1990. *Влада Милана Обреновића*, део I. Београд: Београдски издавачко-графички завод – Југославија публик – Српска књижевна задруга.
- [5] Павловић, Марко. 2000. *Југословенска држава и право 1914–1941*. Крагујевац: Н. Павловић.
- [6] Павловић, Марко. 2005. *Српска правна историја*. Крагујевац: Н. Павловић.
- [7] *Обзор*. 1919. Ustav Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Четвртак 13. вељае 1919.
- [8] *Политика*. 1921. 23, 24. фебруар, 19. мај, 27. јун 1921.
- [9] *Предлог устава Земљорадничке странке, Нацрт устава 1921: предлози, допуне, мишљења и примедбе на пројекат Видовданског устава*. 1921. Београд.
- [10] Протић, Стојан М. 1920. *Нацрт устава / Дефинитивни текст после дискусије са Комисијом / Са додатком: Нацрт устава израђен од Уставне комисије*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- [11] Протић, Стојан М. 1921. *Владин предлог Устава / Једна критика*. Београд: Пантић и друг.
- [12] *Службене новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца*. 1919. 28. јануар 1919.
- [13] Смодлака, Јосип. 1920. *Нацрт Југословенског Устава*. Загреб – Београд: Хрватски штампарски завод.
- [14] *Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*. 1921. Београд.
- [15] Šišić, Ferdo. 1920. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919*. Zagreb: Matica hrvatska.

- [16] *Rad Уставног одбора Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*. 1921. Београд.
- [17] Тановић, Јусуф. 1927. *Pravni положај грађана према Видовданском Уставу*. Сарајево.
- [18] Устав за Краљевину Србију од 5. јуна 1903. 1903. *Зборник закона и уредаба 58*. Београд: Издање и штампа Краљевско-српске државне штампарије.

Marko PAVLOVIĆ, PhD

Professor, University of Kragujevac Faculty of Law, Serbia

CONSTITUTION MAKING 100 YEARS AGO: PRESS ACCORDING TO THE ST. VITUS DAY CONSTITUTION

Summary

In the article, published on the occasion of the 100th anniversary of the enactment of the St. Vitus Day Constitution, the author deals with one of the key institutes of this document – freedom of the press. Based on discussions in the Constitutional Committee and the plenum of the Constituent Assembly, he concludes that the provisions of the St. Vitus Day Constitution on the press were created by the autocratization of certain provisions of the Constitution of Serbia of 1903. The article especially analyzes the restrictions of the press introduced by the transitional orders of the St. Vitus Day Constitution, through circumventing censorship and incrimination of “religious or tribal discord or hatred against the state”.

Key words: *St. Vitus Day Constitution. – Constitution of Serbia of 1903. – Freedom of the press. – Censorship. – Autocratization.*

Article history:
Received: 23. 4. 2021.
Accepted: 8. 6. 2021.